

Роман КИРЧІВ

ІСТОРИОГРАФІЯ ЕТНОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКУТТЯ

Досліджується процес вивчення етнографічного району Покуття з перших десятиліть ХІХ ст. до сьогодення включно. Простежується нагромадження фактологічних відомостей про традиційну культуру цього краю, її рух у просторі і часі, різні методологічні підходи до її осмислення й інтерпретації, з'ясовуються предметні прогалини й аспекти, які потребують наукового опрацювання, зокрема етнокультурні зміни, зумовлені історичними обставинами та подіями ХХ століття.

Ключові слова: етнографічний район, ареал, діахронні зміни, етнокультурна традиція, загальноукраїнський контекст, локальна специфіка, варіативність.

© Р. КИРЧІВ, 2015

Згідно з відомими на сьогодні історичними джерелами, назва Покуття вперше зустрічається в одній з молдавських грамот, датованих 1395 р., та в польського літописця ХV ст. Яна Длугоша [23, s. 18]. Ця назва була відомою, оскільки згадується і в інших середньовічних та пізніших документах. Значиться вона і на відомій мапі України та в «Описі України» (1650) Гійома Левассера де Боплана (ХVІІ ст.) та в інших давніх джерелах.

Означався цією назвою значно ширший, ніж сьогоденніше окреслення Покуття, край — вся південно-східна частина Галичини — колишній кут між Угорщиною на південному заході і Молдавією на сході. Тобто, включав й етнографічну Гуцульщину та сусідню частину Буковини. Слід зауважити, що з таким розширеним територіальним означенням назва «Покуття» перейшла і в деякі історичні та етнографічні праці ХІХ століття. Наприклад, О. Кольберг охоплює нею і суміжну Гуцульщину.

I

Складне минуле Покуття, починаючи з княжих часів, має певне відображення в історичних джерелах і пізніших дослідженнях. Щодо зацікавлення етнографічними відомостями, то воно простежуються щойно в зв'язку з початком народознавчих вивчень у першій половині ХІХ ст., що розгорталися у Європі особливо під впливом ідеології романтизму.

На основі матеріалів, які маємо в розпорядженні, можна констатувати, що першими на цьому полі заявили себе молоді українські ентузіасти народознавства з угруповання т. зв. «Руської трійці» на чолі з Маркіяном Шашкевичем (1811—1843), яке виникло на початку 1830-х років.

Одним з діяльних учасників цього угруповання був Григорій Ількевич (1801—1841). З другої половини 1820-х рр. він працював учителем у Коломиї, а з 1835 р. — в Городенці на Покутті, займався збиранням у цьому краю етнографічного та фольклорного матеріалу, записував народні звичаї і обряди, повір'я і традиційні знання. Уже в підготовленому «Руською трійцею» альманасі «Русалка Дністрова» (м. Будима, 1837) була вміщена низка весільних обрядових пісень з позначкою «Від Коломиї», які записав Г. Ількевич. Ще раніше він опублікував у львівській польській газеті «Rozmaitości» статтю про народні повір'я і забобони, пов'язані з днем весняного Юрія, зокрема заходи на охорону худоби від злих чарів, забезпечення її багатого приплоду і доброго розвитку [45, s. 335].

На матеріалі, зібраному на Покутті, основана цінна розвідка Г. Ількевича «Про руську міфологію за народними переказами», датована 1837 р. і надрукована 1839 року [27]. У цій праці простежується використання досліджень цієї теми західноєвропейськими і російськими авторами.

У збережених архівних матеріалах Г. Ількевича містяться зафіксовані на Покутті відомості про народні колядні звичаї і обряди, традиційну весільну обрядовість, збірка весільних народних обрядових пісень з Коломиїщини, датована 1833 р., записи весняних обрядових пісень [9].

Г. Ількевич був, фактично, першим відомим на сьогодні збирачем й інших видів фольклору на Покутті. Особливою його заслугою є збірка історичних пісень, яка засвідчує побутування на Покутті багатьох загально поширених в Україні історичних пісень, наприклад: про Саву Чалого («Був пан Сава в Немирові»), Бондарівну і пана Каньовського («В місті Богуславі»), Нечая («Ой з-за гори високої, з-під чорного гаю»), Лимерівну («Ой розпилася Немирівна на меду»), козацьких і гайдамацьких пісень.

Збірка Г. Ількевича містить найраніші записи на Покутті опришківських пісень, зокрема про О. Довбуша («Гей, попід гай зелененький»), Маруська («Ой по горі, по горі»), Бойчука («Заковала зозуленька межі лісами»), Романа («В Чорній горі й горі Роман лежить») та ін. З головного терену його збирацької діяльності — Покуття — походять, очевидно, записані ним чумацькі, про панщину, рекрутчину, наймитські та ін. пісні. У циклі записів баладних пісень бачимо зразки цікавих сюжетів і варіантів¹. Збірка коломийок Г. Ількевича належить до найраніших записів цього жанру народної пісенності взагалі і є першою відомою з Покуття.

Говіркові особливості рукопису збірки приповідок і прислів'їв Г. Ількевича переконують, що переважна більшість їхніх зразків була записана на Покутті. Підготовлені до друку Я. Головацьким вони вийшли окремою книжкою у Відні 1841 р. під заголовком «Галицькі приповідки і загадки, зібрані Григорим Ільківичом» [2]. Це було перше окреме видання народних паремій на західноукраїнських землях і друге після збірочки, виданої в Харкові

¹ За неповно збереженим рукописом збірка пісень Г. Ількевича видана щойно в наш час [14].

1834 р. («Малороссийские пословицы и поговорки» В.М. Смирницького) в Україні взагалі.

Майже рівночасно з Г. Ількевичем народознавчим вивченням Покуття зацікавився Яків Головацький (1804—1888). Уже маршрут його першої етнографічної мандрівки літом 1833 р. проліг на Покуття. Він побував у Коломиї, де познайомився з Г. Ількевичем і добрим знавцем цього краю, високоосвіченим священником і директором місцевої «Головної школи» Миколою Верещинським (1793—1882). Я. Головацький пройшов Покуттям з заходу на схід аж на Буковину. І згодом він часто бував у цьому краю, у 1841—1847 був священником у селі Микитинцях (тепер Косівського р-ну Івано-Франківської обл.).

На Покутті Я. Головацький зібрав у 30—40-х рр. XIX ст. великий етнографічний і фольклорний матеріал, який увійшов до багатьох його праць, зокрема до зібрання народних пісень, що вийшло згодом чотирма об'ємними книгами «Народные песни Галицкой и Угорской Руси» (Москва, 1878). Ці матеріали, як це бувало часто в той час, не завжди належним чином паспортизовані, але до них нерідко звертався Я. Головацький у своїх дослідженнях. «Я помічав багато нового в народному побуті, обстановці, житті і характері покутян», — констатував він [3, с. 91].

Я. Головацькому належать цінні найраніші етнографічні відомості про народний одяг покутських селян, використані в його праці «О костюмах или народном убранстве русинов или русских в Галиции и северо-восточной Венгрии» (Петроград, 1868). У статті «Ворожіння русинів» [1, с. 262—272] Я. Головацький опирається на спостереження зі своїх мандрівок (в тому числі і на Покутті) про побутування вірувань у ворожбу, чари, відьом, знахарів та інших «непростих» людей чи «земних богів», що орудують з допомогою «доброї» чи «нечистої» сили, відвертають град, бурю, лікують хворих або насилають різні лиха.

До етнографічних відомостей з Покуття звертається Я. Головацький у статтях «Поділ часу у русинів» [1, с. 240—254], «Слова вітання, благословенства, чемності і обичайності у русинів» [1, с. 255—261]. Відповідну інформацію автор вписує у загальний контекст традиційної духовної культури українців Галичини і Закарпаття. Чимало відомос-

тей з побуту різних ділянок матеріальної і духовної культури покутян 30-х — початку 40-х рр. містяться в опублікованих подорожніх нарисах і рукописних архівних матеріалах Я. Головацького².

Науково цінними є замітки Я. Головацького про іноетнічних поселенців на Покутті: польську шляхту, євреїв, караїмів, німецьких колоністів, вірмен. Характеризуючи давніх вірменських поселенців у містечках Тисмениці, Кутах, Снятині, Я. Головацький зазначив, що вони «до сьогодні зберегли свою віру, почасти мову, народний побут, риси обличчя. Старі говорять по-вірменськи, молоді — поукраїнськи. Вірмени відзначаються стриманістю, ощадливістю, торговельним хистом» [5, с. 60].

До праці Я. Головацького про давні пам'ятки народного будівництва в Галичині і Буковині [4, с. 219—242] задіяні і відповідні відомості, зібрані під час його мандрівок і перебування на Покутті в 1830—1840-х роках. Тут він вказує низку дерев'яних покутських церков, які причисляє до зразків з найкраще збереженими рисами візантійсько-руського стилю галицького народного церковного будівництва.

Покуття, особливо його західна і південно-східна частини, належали до теренів активного народознавчого зацікавлення Івана Вагилевича (1811—1866). Записи низки народних колядок з Покуття в середині 1830-х рр. поповнили його винятково цінну збірку цього жанру народної пісенності. До етнографічного і фольклорного матеріалу з Покуття звертався І. Вагилевич і під час написання розвідки про гуцулів (закінчена 1837 р.) [22] та статті «Про мешканців Східної частини Карпатських гір» [39]. Автор говорить про зв'язки гірських мешканців цієї частини Карпат — гуцулів з їхніми північними сусідами покутянами, подекуди зіставляє і порівнює реалії їхньої традиційно-побутової культури, робить першу спробу визначити розмежування гуцульського і покутського ареалів.

Працюючи над дослідженням демонічної постаті хана Батия в народних легендах — «Буняка Шолудивого», І. Вагилевич запитував Я. Головацького в листі від 9 листопада 1843 р.: «Чи не чувесь що о Буняку на Покутті?» [19, с. 92].

² Вперше подорожні замітки Я. Головацького опубліковані чеською мовою [26]. Український переклад (Марії Деркач) [5]. Пізніша російськомовна версія [3].

На початку 1830-х рр. XIX ст. на Покутті опинився літератор і науковець із Варшави, учасник польського протиросійського повстання 1830—1831 рр. *Казімеж Владислав Вуйціцький* (1807—1879). З 1831 р. він проживав деякий час у селі Залуччя (тепер Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.) і як людина ділова, з досвідом народознавчої роботи на Підляшші, зайнявся вивченням Покуття. Його публікації засвідчують, що проводив тут і на Гуцульщині народознавчі мандрівки, зібрав значний етнографічний і фольклорний матеріал, який використовував у своїх працях після повернення в середині 30-х рр. до Варшави.

Стосовно Покуття першою з публікацій К. Вуйціцького була стаття «Надпруття. Уривок з опису Покуття», надрукована в 1835 році [28]. Це фактично хронологічно найраніша стисла етнографічна характеристика Покуття. На початку автор зазначає, що мовиться про надпрутську місцевість, яка починається від містечка Делятина на заході і тягнеться до Чернівців на Буковині, і яка «з давнини» має назву «Покуття». Заперечує думку тих етимологів, які виводять цю назву від слова «покута», а стверджує її семантичний зв'язок, зокрема народної форми цієї назви — «Покуте», з лексемою «кут».

К. Вуйціцький констатує, що корінними жителями цього краю є «русини» (українці), хоч поряд з ними проживають й іноетнічні поселенці, зокрема польська шляхта, євреї, німці, вірмени. Звичай, традиційний побут покутян в основному — такі ж, як і в українців інших місцевостей, водночас, як стверджує автор, їм властиві і помітні особливості. Цю думку він ілюструє стислим описом покутського весілля, яке, за констатацією автора, розпочинається в суботу обрядовим актом сплітання вінка в молодії при співі особливих весільних пісень. Специфічні місцеві риси бачить автор у покутських коровайних обрядодіях, очепинах молодії, що відбувається відразу після вінчання за церквою або дома і символізує її перехід у стан заміжніх жінок.

Автор статті звернув увагу на певну відмінність господарського побуту покутян на схід від Снятина аж до Буковини, де переважає управа кукурудзи, засіяні цією культурою лани. Кукурудза є тут головною поживою для людної не тільки низин, а й гір. Називає найпоширенішу страву з кукурудзи — «ма-

малига», описує спеціальне приміщення для зберігання плодів цієї культури — «кошниця».

На основі місцевих розповідей К. Вуйцицький згадав про набіги опришків на Покуття, зокрема про їх ватажка Довбуша («Dobosza»), ім'я якого, за його словами, було «славне на Русі» [28, с. 360]. В дусі народної прослави цієї постаті, що істотно відрізнялася від її шляхетського і проурядового трактування — як кровожадного розбійника і грабіжника, — написано оповідання «Dobosz» К. Вуйцицького [33, с. 7—42]. На те, що цей твір оснований на народних переказах, вказує сам автор у кінцевій примітці [33, с. 42].

Зібрані на Покутті народознавчі матеріали К. Вуйцицький використав у різних своїх виданнях. Записи українських народних пісень увійшли до його двотомного зібрання пісень, виданого у Варшаві в 1836—1837 роках [43]. Подаючи у двотомному збірнику народних переказів і легенд добірку сюжетів про Довбуша, К. Вуйцицький зазначив у примітці, що вони зібрані над Прутом між Коломиєю і Заболотцями, тобто на Покутті, в Десятині і Болехові [44, с. 166]. У цьому виданні, до речі, був вміщений і його етнографічний нарис про гуцулів [44, с. 119—164], яких почасти (особливо з північного пограниччя з Підгір'ям) зараховував до покутян.

Етнографія Покуття була предметом уваги польського народознавця, географа і поета *Вінцентія Поля* (1807—1872) під час його подорожей в Українських Карпатах на початку 1840-х років. З 1842 р. у львівському тижневику «Rozmaitości» друкувалися його записки з цих подорожей, в яких містяться і зауваги про покутян, їхні вірування, звичаї, фольклор³. У 1850-х рр. В. Поль деякий час проживав на Покутті.

Своєрідним підсумком і завершенням початкового етапу етнографічного вивчення Покуття можна до певної міри вважати нарис польського літератора і науковця в Галичині *Августа Бельовського* (1806—1876) «Rokucie» [21]. Він народився в с. Креховичі (тепер Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл.), яке в той час вважалося приналежним до Покуття. Тому й автор нариску постулював себе покутянином.

³ Ці записки почасти увійшли до праці В. Поля [36], в якій зустрічаються окремі згадки про Покуття (с. 83, 89).

Отож до Покуття з заходу відніс А. Бельовський і місцевості, які в пізніших дослідженнях будуть трактовані як бойківсько-покутське і бойківсько-гуцульське пограниччя. З півдня зарахував до Покуття фактично всю галицьку Гуцульщину. У своїй дефініції «Покуття» А. Бельовський констатував, що воно представляє контраст низин і «гірської країни», з півночі його терен обмежений руслом Дністра, а з інших боків обрамлений горами з карпатською Чорногорою на південному сході, що тягнеться вздовж самим угорським пограниччям [21, с. 653, 654].

Таке визначення території Покуття сприйняв Оскар Кольберг, хоч, щоправда, і не в такій категоричній формі щодо південної межі, воно на тривалий час закріпилося в науковому обігу. Повторене, зокрема, в поважному багатотомному виданні «Słownik geograficzny», в якому, до речі, обширна стаття про Покуття написана, фактично, на основі публікації А. Бельовського [35].

Головний позитив цієї праці А. Бельовського в тому, що в ній задіяно чимало історичних джерел стосовно Покуття, подано описи його різних місцевостей, характеристики його жителів, в тому числі гуцулів і бойків, схоплені з натури автором під час його мандрівок по цьому краю. Текст нариску містить фіксації цікавих відомостей про народне будівництво населення Покуття, його традиційне вбрання, звичаї. Автор констатував, що покутяни низин нічим не відрізняються від сусідніх жителів Поділля [35, с. 663]. Він також звернув увагу на значне місце в усній народній традиції цього краю опришківської теми, що тут багато співають і оповідають про карпатських молодців і їх «славного ватажка» Довбуша, навів і переповів низку відповідних усних народних текстів [35, с. 716—734].

Нарис А. Бельовського за обсягом і за змістом був найзначнішою працею про Покуття в перший період його народознавчого вивчення. Цей період зафіксував помітне зацікавлення цим краєм, спроби визначення його території й етнографічних ознак населення. Напрацювання цього періоду помітно позначені характерними загальними ознаками початкового етапу формування етнографічних вивчень з відсутністю докладної паспортизації інформації й перевагою емпірично-констатуючої її подачі. Все ж, ця інформація в публікаціях і архівних рукописних матеріалах має свою вагу — як первинний фактологіч-

ний та інтерпретаційний фонд початку етнографічного вивчення Покуття.

II

Наступний етап цього вивчення складає дослідницька праця на терені Покуття і корпус присвячених йому студій славного польського народознавця *Оскара Кольберга* (1814—1890).

Як дослідник традиційної народної культури О. Кольберг починався зі збирання польських народних пісень наприкінці 30-х і в 40-х роках спочатку в околицях Варшави, де він тоді жив і працював. У 1842 р. вийшла його перша збірка пісень («*Piesni ludu polskiego*»), у 1857 р. під такою ж назвою — друга збірка. Терен його польових досліджень все більше розширювався і з часом охопив усю етнічну Польщу та вийшов поза її межі — на суміжні землі України, (зокрема, західної), Білорусії і Литви. Так само розширювався і діапазон його народознавчих зацікавлень, включаючи, поряд з піснями та іншими видами усної народної словесності, також цілий комплекс складових традиційної народної духовної, суспільної і матеріальної культури. На основі такого комплексного підходу в О. Кольберга склався проект монументальної серії регіональних народознавчих монографій під загальною назвою «*Lud, jego zwyczaj, sposób życia, mowa, przysłowia, obrzędy, pieśni, muzyka i tańce*» («Народ його звичаї, спосіб життя, мова, прислів'я, обряди, чари, забави, пісні, музика і танці») і виробилася оригінальна модель такої монографії.

Початок реалізації цієї програми постулювали видання монографій О. Кольберга, присвячених польським етнографічним провінціям: Сандомирщині («*Sandomierskie*» — 1865) і Куяви («*Kujawy*» — 1867). Далі з'являються його чотирьохкнижна монографія про Краківщину («*Krakowskie*» — 1871—1875), семикнижжя про Познаньщину («*Wielkie księstwo Poznańskie*» — 1875—1882) й інші видання цієї серії.

Отож, коли наприкінці 1860-х рр. О. Кольберг складав план етнографічного дослідження Покуття і шукав засобів його реалізації, у нього був чималий практичний, теоретичний і методологічний досвід комплексного народознавчого вивчення історико-етнографічних районів і компонування узагальнюючих монографій про них. Польові до-

слідження вченого на Покутті розпочалися в 1870 р. і особливо розгорнулися в 1876—1877 рр., коли він одержав фінансову допомогу Краківської академії наук для обстеження цього краю, та в 1879—1880 рр., коли О. Кольберг був залучений до підготовки етнографічної виставки, що відбулася у вересні 1880 р. в Коломиї.

Виставка значною мірою спричинилася до поповнення збірок матеріалів вченого з різних ділянок традиційної культури, які лягли в основу чотири томної монографії «*Рокucie. Obraz etnograficzny (Покуття. Етнографічний образ)*». Ці томи вийшли в 1882, 1888 і 1889 рр. і стали визначною віхою в етнографічній науці — польській та, особливо, українській.

Перший том цієї праці відкривається невеликим вступом, в якому вказано відомості про дотеперішнє етнографічне дослідження галицької частини України («Галицької Русі»), в тому числі й Покуття. Цими відомостями охоплені і праці українських авторів. О. Кольберг наголосив, що винятково багата і своєрідна етнографія Покуття досліджена ще мало, і тому звернувся до місцевої інтелігенції, особливо священників і вчителів, з заохотою діяльно зайнятися збором народознавчого матеріалу в різних місцевостях цього краю.

Згідно з типовою структурною схемою кольбергівських регіональних монографій у першому розділі «Край» («Край») дається стисла характеристика території Покуття. Автор іде за відомостями його попередників стосовно назви краю і його природного ландшафту, охоплює назвою Покуття і гірську гущульську частину краю. Водночас робить слушне застереження, що не можна географічне окреслення Покуття в давніх джерелах, яке включало й суміжні гірські терени, механічно переносити на етнографічне бачення цього краю, оскільки, як продовжує він, «людність низин і людність гір помімо певних спільних рис виявляє дві окремі етнографічні групи, доказом чого є не тільки описи їхнього способу життя, але й зібрані досі їхні пісні, звичаї, особливості мови і т. д. Однією з головних прикмет, що виразно представляє цю різницю, є одяг» [30, т. 1, с. 4].

Таким чином, О. Кольберг звернув увагу на невиразне в його попередників, зокрема в А. Бельовського, територіальне окреслення етнографічного Покуття і зробив предметно важливий наголос на розрізненні етнографічних груп покутян-долин'ян і

південно суміжного з ними гірського населення — гуцулів. Але якоїсь більш-менш виразної територіальної межі між ними не визначив. Включав до терену Покуття і Косівський повіт, південна частина якого була гірською. Приймаючи північну межу Покуття по Дністру, Кольберг залишив невиразність у визначеності західної протяжності цього ареалу, як і Бельовський, зараховував до Покуття також місцевості Східної Бойківщини. Простежується і порушення регіональної мотивації у звертанні до фактичного матеріалу. Автор, наприклад, використовував етнографічні і фольклорні записи з типово гуцульського осередку — села Жаб'є (тепер Верховина), зроблені священником цього села і українським письменником Софроном Витвицьким (1819—1879).

Але в основному монографія О. Кольберга базується на власне покутському автентичному матеріалі, зібраному здебільшого самим її автором. На підставі географічних позначок цього матеріалу, автобіографічних згадок і відомостей з листування дослідники слушно стверджують охоплення польовими обстеженнями О. Кольберга і представленими йому матеріалами значного терену етнографічного Покуття. Особливо густо всіяні слідами дослідника Коломийщина і Городенківщина, зокрема місцевості довкілля села Чортовець (нині Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.), де в поміщика Владислава Пшибиславського він тривалий час проживав, мав опорну базу (стацію) — місце перебування, розуміння і діяльну підтримку в польових дослідках. Вдячність автора цьому добродієві зазначена в присвяті на першому листку після титульної першого тому «Покуття».

Панські двори, оселі священників («плебанії»), школи були опорними пунктами для дослідів ученого і в інших місцевостях Покуття. Тому він мав змогу *de visu* (на власні очі) пізнати цей край і зібрати в ньому великий оригінальний народознавчий матеріал.

Найбільш етнографічним є перший том монографії. Після географічної, природописної й історичної інформації про край у наступному розділі «Lud» («Народ») мовиться про його населення, зазначається, що корінними його жителями здавнини є українці («русини»), що мова їхня українська («руська») з певними місцевими відмінами і особливостями. Багатою етнографічною інформацією насичені описи

традиційного народного вбрання покутян, їжі, житлових і господарських споруд. Тут вельми істотним є те, що дослідник подає відомості про конкретні етнографічні реалії з різних місцевостей регіону, з'ясовуючи на цій основі як визначальне спільне, так і локальне варіантне.

Так, характеризуючи типи чоловічого і жіночого одягу з різних місцевостей Покуття (Коломийщини, Городенківщини, Снятинщини), Кольберг звертає увагу на спільні риси різних компонентів верхнього і спіднього жіночого і чоловічого буденного і святкового вбрання, характерні прикмети крою та матеріалу і широке розмаїття, варіативність в оздобленні. У жіночому одязі дослідник вказував на збагачення вишивкового орнаменту в напрямку з заходу на схід, на різницю у вбранні молоді дівчини і заміжньої жінки.

Науково істотними є і фіксація та пояснення місцевих назв різних частин народного вбрання (як і, до речі, інших складових традиційної культури). За даними дослідника, штани з полотна домашнього виробу називалися «порканицями», з білого домашнього сукна — «холошнями», з фабричного сукна — «ногавицями». Для поясного жіночого одягу в різних місцевостях Покуття вживали назви: «горботка», «обгортка», «опинка», «опенка», «фота», «запаска».

Констатуючи прикметність рільництва в господарському укладі життя покутян, дослідник також вказує на певні особливості в різних місцевостях стосовно обробітку ґрунту, транспорту, знарядь праці, вирощування посівних і городніх агрокультур тощо. В описах садиб, господарських будівель, житла, хатнього обладнання бачить відмінності, зумовлені соціальними причинами, залежність від заможності селян. Якщо багатий закладає стіни хати деревом, то бідний здебільшого городить їх з пруття і обліплює глиною, змішаною з соломкою. Відмінності в одних і других простежуються в асортименті і способі приготування страв.

Отож, у монографії Кольберга вперше заявлений погляд на етнографічні реалії Покуття крізь соціальну призму. Як на важливу складову господарювання жителів цього краю вказав на тваринництво, особливо випас волів, призначених на продаж. У структурі господарських занять покутян розглядає дослідник різні домашні ремесла і промисли, зокре-

ма ткацтво, бондарство, гончарство, обробку дерева, металу, в тому числі й художню, різьбу по дереву.

Найбільшу частину тексту першого тому займають розділи «Zwyczaje» («Звичаї») та «Obrzędy» («Обряди») — (с. 75—336). Традиційні звичаї розглядає автор за послідовністю народного календаря у поєднанні з церковно-християнськими календарними віхами. Почавши з опису молодіжної забави, напередодні настання шеститижневого різдвяного посту «Пилипівки», вчений розповідає про звичаї андріївські, різдвяні, новорічні (Маланки), йорданські, великопісні (передвеликодні), великодні юріївські, зеленосвяткові, івано-купальські та ін.

Як правило, в цих описах звертається увага на різновиди, варіювання тих чи тих звичаєвих елементів в різних населених пунктах. Особливо багатий комплекс інформації представляють описи різдвяно-новорічної, великодньої і купальської традиційної покутської звичаєвості. Тут з подробицями подаються відомості про ритуал Святого вечора, меню святвечірніх страв, колядування, щедрування, великодні ігри молоді, печення пасок, виготовлення писанок тощо.

Важливою складовою цих описів є додані до них записи автора словесних текстів і мелодій народних покутських колядок, щедрівок, супроводу великодніх дівочих ігор-гайвок, андріївських, юріївських й івано-купальських пісень тощо.

До речі, відповідні фольклорні тексти — пісенки, приспівки, оповідки, примовки, прислів'я, приказки — наводить Кольберг і в описах інших звичаїв, в тому числі й обжинкових.

У дослідному наративі про традиційну обрядовість покутян учений зупиняється на циклах обрядодій, пов'язаних з народженням і хрещенням дитини та смертю і похоронами людини. Найбільше ж уваги і місця приділив весільній обрядовості (с. 224—336). Подано описи народного весілля з семи населених пунктів різних місцевостей регіону (Жуків, Чортовець, Городниця, Городенка, Ясенів Пільний, Іспас, Коломия). Читач має можливість побачити спільні структурні і семантично-обрядові прикмети покутського народного весілля як у загальноукраїнському плані, так і на регіональному рівні, а також простежити певні місцеві особливості в різних актах весільного дійства (передвесільних «звідинах», сватаннях, запросинах на весілля, плетенні вінків,

приготуванні («плесканню») короваю, прикрашанню «деревця», обмін подарунками між молодими, вирядження до вінця та ін.).

Науково цінним є те, що в докладний опис весільного дійства дослідник увів і фахово прокоментував записані ним обрядові пісні з мелодіями, зазначивши їхній органічний змістовий і настроєвий контекст з відповідними моментами обрядової акції і поведінки її персонажів. У кінцевій частині опису покутського весілля О. Кольберг навів весільні пісні з Коломиїщини та інших місцевостей Покуття, зафіксовані й опубліковані його попередниками, зокрема в збірниках Вацлава з Олеська і Якова Головацького.

Заслужують на увагу й кінцеві примітки тому («Przypisy»), в яких автор доповнює певні місця попереднього викладу додатковими відомостями, почерпнутими здебільшого з друкованих джерел. Тут наведений і цікавий опис весілля вірмен у Кутах (с. 354—356), в якому вловлюється певний вплив традиційного українського весілля покутян.

Другий, третій і четвертий томи покутської монографії О. Кольберга заповнені переважно фольклорними матеріалами-текстами, зібраними ученим і його кореспондентами. Другий том містить народні пісні різних жанрово-тематичних груп (історичні, баладні, соціально і родинно-побутові, гумористичні, ліричні, коломийки...) з варіантами — 512 пісень.

У третьому томі, крім значного текстового матеріалу з уснословесної творчості покутян (коломийок і приспівок до танців з мелодіями — 741 одиниця, оповідань і оповідок демонологічного змісту, чимало збірки прислів'їв і приказок — 661 одиниця), містяться розділи, що стосуються предметної сфери етнографії. Це, зокрема, описи покутських побутових танців (коломийка, вертан, чабан, серпен, тропак, аркан та ін.) і пов'язаних з ними традиційної звичаєвості й етикету. Згадані оповідання демонологічного змісту є ілюстрацією для з'ясування побутуючих селянських світоглядних уявлень, фантастичних вірувань у різні надприродні сили, духів, демонів, людей з надзвичайними властивостями (чортів, вовкулак, ходячих мерців, упирів, відьом і т. п.). Надприродне, надзвичайне великою мірою заповнює сферу духовного життя покутського простолюддя, — констатує дослідник, — воно входить у його повсякденний побут, господарську діяльність, турботу про добробут і здоров'я.

На тісну поєднаність життя покутян з надчуттєвим світом, з надприродними уявленнями вказує дослідник і в замітках третього тому про народну медицину (с. 159—170). Велике місце дії і впливу надприродних чинників простежується в простонародних поглядах на причини захворювання, способах і засобах лікування, в яких широко застосовуються всілякі знахарські практики, замовляння, саморобні ліки рослинного і тваринного походження. О. Кольберг констатує побутування на Покутті 77 ліків від пропасниці та значний асортимент місцевих рослин, які використовуються в самолікувальній практиці.

Четвертий том представляє об'ємну збірку фольклорної прози з Покуття — казок, легенд, переказів — та добірку народних загадок.

Слід зазначити, що весь матеріал чотиритомника Покуття — етнографічний і фольклорний — завдяки вмільі і фаховій його подачі та дослідницькому коментуванню взаємодоповнює себе і разом дійсно створює зазначений у підзаголовку монографії народознавчий «образ» цього краю. Очевидно, не всі складові цього образу виписані з достатньою докладністю. Скажімо, дуже фрагментарно показано сімейний і громадський побут покутян, деякі календарні і трудові звичаї обмежені лише побіжною інформацією.

Але О. Кольберг і не претендував на вичерпність. Вказував, що його праця повинна заохотити до доповнення, уточнення і продовження дослідницької роботи на місцях та бути взірцем для такої роботи. Важливо, що він послідовно зазначав локуси походження своїх власних і чужих етнографічних описів і записів уснословесних текстів. Так, його паспортизація хибувала тим, що зазвичай не включала таких уже утверджуваних у той час у народознавстві елементів, як час фіксації та відомості про особу інформатора, що йому слушно закидали рецензенти. Все ж вказівка на місце спостережень і записів була спонукою й орієнтиром для розширення географії польових обстежень і заповнення прогалин в етнографічному вивченні району.

Попри фактологічно-емпіричну важливість монографія «Покуття» позиціонувала і науково-дослідницький рух у поглядах на предмет і його осмислення з певною аналітикою, порівняльними підходами, історичними екскурсами, бібліографічною інформацією тощо. Спираючись на наявну лі-

тературу і власні спостереження, вчений вказував на спільні й типологічно однорідні риси традиційно-побутової культури покутян й інших слов'янських народів. Багато таких спільностей і схожостей бачив, зокрема, в календарних звичаях, весільній обрядовості, уснословесній творчості. Констатує, наприклад, що «козачок» на Покутті танцюється так, як і в наддніпрянській Україні; що демонологічні персонажі у віруваннях покутян подібні до польських, але представлені «пластичніше, ніж деінде» [30, т. III, с. VI] тощо.

«Покуття» О. Кольберга викликало позитивні рецензії, в тому числі й з українського боку (Ч. Неймана в журналі «Киевская старина» — 1884. — № 3. — С. 126—130). І. Франко у своїй рецензії назвав цю монографію «знаменитою етнографічною працею», хоч водночас вказав і цілу низку недоліків у ній [31, с. 740—741; 20, т. 27, с. 348—349].

У рамках проекту повного видання праць О. Кольберга, яке з 1960-х рр. здійснюється в Польщі, у 2008 р. вийшов додатковий 5-й том «Покуття», який містить матеріали з архіву вченого, що не увійшли до попередніх чотирьох томів [29]. Це низка обрядових і необрядових народних пісень з мелодіями та замітки, примітки і доповнення до різних розділів опублікованого «Покуття». Тут дослідник етнографії цього краю знайде багато іншої першоджерельної інформації.

Отже, сьогодні маємо підставу вже говорити про п'ятитомну монографію «Покуття» О. Кольберга. Опубліковані в свій час томи цієї праці знаменували серйозний якісний поступ у народознавчому пізнанні цього краю української землі, були зразком і стимулом для розгортання етнографічних і фольклористичних студій.

Коли перечитуємо монографію О. Кольберга, попри подив і захоплення тим неперехідним, що змогла зробити для науки одна людина, бачимо і чимало прогалин та недоліків з погляду вимог сучасного народознавства. Непоодинокі такі прогалини, недостатньо розпрацьовані й осмислені місця вже доповнені і виправлені наступними дослідниками різних предметних аспектів і питань етнографії Покуття. Однак, слід зазначити, що, як цілісне системне опрацювання «етнографічного образу» цього регіону, «Покуття» О. Кольберга і досі залишається неперевершеним.

До 200-ліття від дня народження О. Кольберга з'явилася українська наукова монографія, присвячена спеціальному розгляду його «Покуття» [8]. У ній основна увага зосереджена на дослідницькому з'ясуванні фольклористичного аспекту цієї праці, водночас чимало її аналітичного дискурсу стосується і невіддільної етнографічної складової змісту кольбергівського «Покуття».

III

У той час, коли О. Кольберг уже працював над своїм «Покуттям», вийшло досить значне за обсягом дослідження польського археолога, історика і етнографа *Адама Кіркора* (1813—1886) «*Рокucie pod wzgledem archeologicznym*» [38] («Покуття з археологічного погляду») та нарис етнографа і викладача коломийської гімназії *Леопольда Вайгеля* (1842—1905) «*Rys miasta Kołomyi*» («Нарис міста Коломиї») [41]. До обох цих публікацій звертався О. Кольберг під час написання «Покуття».

Студія А. Кіркора була результатом, як зазначив автор у вступі, спеціальної наукової п'ятиденної подорожі, в ході якої він відвідав 24 місцевості в покутських повітах — Тлумацькому, Городенківському, Коломийському і Снятинському. Хоча головним предметом досліду вченого були археологічні пам'ятки (скельні печери, городища, замки, давні могили, вали тощо), він не залишив поза увагою і пов'язану з цими пам'ятками місцеву усну традицію (легенди, перекази), а також міфологічні уявлення і вірування.

Цей предметний аспект дослідницької уваги А. Кіркора, судження про давність заселення Покуття вводять його працю і в коло народознавчих джерел. З цього погляду важливими для історичної етнографії є спроба реконструкції на основі археологічних даних давніх поховальних звичаїв на Покутті, судження про міфологічну підоснову збереженого тут повір'я про незвичайно праведних людей *рахманів* у засвітах, семантику покутського *Дідуха*.

У вступних рядках нарису про Коломию Вайгель зізнається, що, працюючи від кількох років у цьому місті, він полюбає бути в навколишніх селах, де зацікавлено прислухається до народних оповідань, спостерігає і записує місцеві звичаї і обряди [41, с. 3]. Згодом географію своїх етнографічних зацікавлень Вайгель поширив і на Гуцульщину, внаслідок чого виникає його праця «Про гуцулів», опублікована в

1887 році [40]. Згадуючи про цю публікацію, І. Франко зазначив, що на той час — це «чи не найкраща книжечка про гуцулів» [20, т. 46, с. 474].

У нарисі про Коломию свої етнографічні нотатки подав Вайгель у третьому розділі після з'ясування історичних відомостей про місто, його географічно-природне положення, господарство, статистичні дані тощо. Зі змісту етнографічної частини видно, що вона основана на матеріалі, почерпнутому автором головно із сіл П'ядики, Назірна, Шепорівці, Люча, Воскресінці (нині Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.). Тут подані стислі описи чоловічого і жіночого вбрання селян Коломийського Покуття, з місцевими назвами його компонентів, відомості про їжу.

Докладнішу інформацію подав автор в описах місцевих календарних звичаїв, зокрема різдвяних і великодніх, та родинних обрядів. Ці описи заслуговують на увагу, оскільки мають визначену місцеву прив'язку і містять чимало локальної етнографічної конкретики. Цим особливо відзначається опис перебігу народного весілля в приколомийських покуттях з порівняльним аналізом варіантності традиційних вузлових обрядодій та обрядової символіки в різних селах. О. Кольберг значною мірою скористався цими відомостями в своїй характеристиці коломийського весілля.

Л. Вайгель епізодично згадав про присутність культу предків у святвечірньому ритуалі жителів села Люча [41, с. 85]. Дещо пізніше на основі відомостей із цього села цю згадку доповнив і розвинув інший автор, розповідаючи про звичаї залишення окремого місця для душі покійника за столом поминальної трапези [42, с. 151].

Вивчення покутського весілля істотно розвивала, збагачувала фактологічно й інтерпретаційно розвідка українського етнографа і фольклориста *Миколи Колюняка* (1856—1891) «Весіле в Ковалівці (в повіті Коломийським). Етнографічні записи», опублікована кількома подачами у львівському журналі «Правда» [17]. Основана на записах з рідного села автора (тепер Коломийського району), ця праця містить цінні відомості і спостереження про архаїчні елементи обрядової весільної традиції покутян.

Помітною публікацією останнього десятиліття XIX ст., що стосувалася етнографії Покуття, була праця *Ксаверія Франца Мрочка* «*Sniatyńszczyzna*»

(Снятинщина — 1897)⁴. Не маємо докладніших відомостей про автора, але зі змісту цієї праці видно, що він добре знав Снятинщину, побував у багатьох селах цієї частини Покуття, де почерпнув базовий матеріал для свого дослідження. Видно, що був достатньо підготовленим для такої праці, орієнтувався, зокрема, на «Покуття» О. Кольберга, і навіть явно наслідував структурування його першого тому у викладі свого дослідження.

З фактологічного погляду студія К.Ф. Мрочка істотно доповнила Кольбергове «Покуття», оскільки Снятинщині в останньому приділено дуже мало місця. Паспортизація інформації показує, що головним матеріалом для праці послужили спостереження і записи автора з низки сіл Снятинщини (Завалля, Джурів, Іллінці, Залуччя, Рожнів та ін.), що загалом репрезентують характерні ознаки традиційно-побутової культури східної частини Покуття. Предметно представлено господарські заняття його жителів з головною землеробською культурою — кукурудзою, житлові й господарські споруди, традиційна їжа, чоловіче і жіноче вбрання з порівняннями його крою і оздоблення з одягом сусідів — гуцулів та буковинців.

Розповідаючи про різні ділянки традиційної духовної культури покутян Снятинщини, Кс. Мрочко наводить відомості про звичаї і обряди, пов'язані з віхами християнсько-святкового й господарського календаря та подіями родинного життя. Тут дослідник додає чимало нових відомостей порівняно з тим, що до того було сказано попередниками, зокрема стосовно звичаїв, приурочених до початку весняних робіт та інших господарських занять, до христинних і похоронних обрядів. Описи весільної обрядовості збагачує оригінальними моментами і деталями про покутське і взагалі українське весілля.

Характеристика традиційного народного колядування, щедрування, великодніх ігор молоді, гаївок, івано-купальських звичаїв, весільного і христинного обрядів включає і записи оригінальних текстів відповідного місцевого фольклорного репертуару. Констатація побутування традиції обов'язкового голосіння за померлим проілюстрована кількома зразками цього жанру, спостережливі судження про діалектні особливості мови покутян Снятинщини ав-

тор унаочнює добіркою їхніх прислів'їв і приказок [32, s. 17—18].

Предметні зауваги зроблені стосовно стану релігійної свідомості місцевої людності, світоглядних уявлень, способів і засобів самолікування, великого засилля марновірства. «Забобони панують на Снятинщині всевладно, і хоч прогрес увів під солом'яну стріху гасові лампи замість олійних каганців, завжди у цього народу темно і в серці, і в голові» [32, s. 8], — не без явного суб'єктивного упередження констатував дослідник.

У перші десятиліття ХХ-го ст. тяглість народознавчого вивчення Покуття представляли значною мірою матеріали з цього регіону у виданнях Наукового товариства ім. Шевченка, зокрема в «Етнографічному збірнику», який систематично публікував згруповані за жанрово-тематичним принципом фольклорні тексти з усієї України. Присутність записів з Покуття простежується особливо в підготовлених *Володимиром Гнатюком* (1871—1926) збірниках цієї серії: «Галицько-руські народні легенди» (два томи — 1902), «Галицько-руські народні анекдоти» (1899), «Знадоби до галицько-руської демонології» (1904), «Знадоби до української демонології» (два томи — 1912), «Коломийки» (три томи — 1905, 1906, 1907), «Гаївки» (1909), «Народні оповідання про опришків» (1910), «Колядки і щедрівки» (два томи — 1914), «Українські народні байки (звіриний епос)» (1916); в шестикнижному корпусі *Івана Франка* (1856—1916), «Галицько-руські народні приповідки» (1901—1910); у збірнику *Іларіона Свенціцького* (1846—1856) і *В. Гнатюка* «Похоронні голосіння», «Похоронні звичаї й обряди» (1912).

Спарений ХІХ—ХХ том «Матеріалів до української етнології» (Львів, 1919) приніс записи народного весілля з обрядовими піснями в с. Далешів на Городенківщині (с. 2—34) і похоронних звичаїв з текстами голосінь з того ж села (с. 194—213), виконані *Іваном Волошинським*, та опис весільних обрядів у с. Іллінці зі Снятинщини *Олени Голубовичевої* (с. 177—193). Записи датовані і виконані за інструкцією *В. Гнатюка*.

З публікацій польських авторів того часу етнографії «Покуття» стосуються статті літературознавця і фольклориста *Станіслава Здзярського* про збережені в архіві *О. Кольберга* невикористані в його мо-

⁴ Ця праця була оприлюднена кількома подачами у виданні [37] і вийшла окремою книжкою [32].

нографії покуттезнавчі матеріали [46]; і Станіслава Пйотровіча — про знахарку і ворожку Явдоху Бойчук з покутського села Бортники (нині Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл.) [34]. С. Здзярський подав деякі фольклорні тексти і звернув увагу дослідників на етнографічні записки О. Кольберга з Покуття, які увійшли до виданого в наш час згаданого додаткового п'ятого тому монографії. Друга публікація містить відомості про знамениту на Покутті «чарівницю», яку автор знав зі своїх дитячих років і яка, за його словами, із вдячності до його родини розказала багато такого, чого іншому напевно не довірила б. Це останнє стосується, вочевидь, наведеного в статті списку причин різних хвороб і способів та засобів їх лікування. Від цієї ж інформаторки С. Пйотровіч записав низку фантастичних оповідань про світ, сонце, місяць, тварин, рослин, різних добрих і злих духів тощо. Їхні сюжети не повторюють аналогічних версій з інших публікацій.

Виставка в Коломиї 1880 р. і згодом — аналогічна у 1912 р., значна частина експонатів яких опинилася у музеї ім. Графів Дідушицьких у Львові, започаткували колекціонування історико-краєзнавчих матеріалів, в т. ч. етнографічних, з Покуття. Збірки предметів народного мистецтва і побуту поступово нагромаджуються в Музеї Наукового товариства ім. Шевченка, який розпочав свою діяльність у 1900 р. та в Національному музеї, заснованому у Львові А. Шептицьким 1905 року. Особливо продуктивна пора щодо збору пам'яток народної традиційної культури Покуття настала з заснуванням у Коломиї в 1926 р. Музею народного мистецтва Гуцульщини (тепер: Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського).

На базі зібраних у музеях матеріалів з етнографії і народного мистецтва активізуються у 20—30-х рр. дослідження з різних ділянок традиційно-побутової культури Покуття, які друкувалися здебільшого в тогочасній пресі. За деякими з цих публікацій простежується початок тих дослідницьких робіт, які згодом реалізувалися в поважних монографічних студіях. Скажімо, тривале дослідження музейної працівниці *Савини Сидорович* західноукраїнського народного художнього ткацтва, в якому особливо значне місце посів матеріал з різних місцевостей Покуття і яке щойно пізніше вийшло окремою книжкою [18].

Низка опублікованих у міжвоєнне двадцятиріччя праць постулювала посилення дослідницького зацікавлення до українського народного килимарства. Йдеться, зокрема, про фахові розвідки на цю тему етнографів *Аркадія Зарембського* і *Бориса Крижановського* у поважному науковому виданні «Матеріали по етнографії» в Ленінграді [7; 12], започаткованому в свій час визначним українським вченим *Федором Вовком* (1847—1918). І хоча в цих працях спеціально про покутські килими не мовилося, але немає сумніву, що, скажімо, *Б. Крижановський*, констатує великий розвиток народного килимарства в західній Україні, Галичині («Галицїи»), багатство і розмаїття його орнаментальних мотивів, мав на увазі і відповідний досвід з цього етнографічного району. Увагу до цього предмета інспірувала і видана за ініціативи Національного музею у Львові розвідка *Володимира Пецианського* (1873—1926) «Давні килими України» (Львів, 1925). Результативність цього імпульсу щодо вивчення килимарства Покуття виявиться дещо пізніше.

Предметно дотичною до етнографічного вивчення Покуття, зокрема конкретизації його меж, була низка польових досліджень і опублікованих праць польського науковця *Яна Фальковського* в 1930-х рр., присвячених встановленню західного гуцульсько-бойківського етнографічного пограниччя [25] і північно-східної етнографічної межі Гуцульщини [24]. На самому Покутті *Я. Фальковський* не проводив дослідів, але ретельне польове обстеження і вивчення суміжних з ним теренів дали йому підставу внести на основі об'єктивних критеріїв суттєві корективи і доповнення до дотеперішнього визначення меж цього етнографічного ареалу, зокрема, його південно-західного засягу.

Як згадувалося, це питання залишалося нез'ясованим, трактувалося довільно. Дехто з авторів, які зверталися до Покуття, продовжували його терен аж на східну Бойківщину. На основі польових даних *Я. Фальковський* переконливо довів, що навіть гуцульсько-бойківське суміжжя не має безпосереднього етнографічного стику з Покуттям, а північніше вони відділені від себе обширною зоною станіславівського Підгір'я. Ці зауваги вченого, як і його конкретика стосовно північно-східної межової смуги Гуцульщини і зустріч її з південним покутським Підгір'ям, повинні бути в полі уваги до-

слідників і враховуватися у визначеннях етнографічних контурів Покуття.

IV

В етнографічних дослідженнях радянських авторів номінація «Покуття» впродовж тривалого часу майже цілковито випала з наукового обігу. Зазвичай була абсорбована і розмита територіально ширшим географічним поняттям «Прикарпаття» чи дещо обмежувальним означенням «Станіславське (Івано-Франківське) Прикарпаття», «Підкарпаття». Звертання до покутського матеріалу фіксувалося за існуючою адміністративною територіальною паспортизацією типу: село Коломийського, Городенківського, Тлумацького, Снятинського районів.

У науковій літературі середини ХХ ст. тема Покуття і ця назва особливо поважно прозвучала у монографії українського мовознавця *Броніслава Кобилянського* (1896—1986) «Діалект і літературна мова» (Київ, 1960. — 276 с.). Щоправда, стосуючись цієї праці до Покуття автор задекларував на титульній сторінці щойно в підзаголовку, поданому дрібним шрифтом: «Східнокарпатський і покутський діалекти, їх відношення до української літературної мови». Але весь наступний текст праці насичений звертанням до покутського матеріалу у порівнянні з гуцульським, який тут іменується східнокарпатським (з додатком у дужках «гуцульський»). Причому, звертанням не тільки до мовного, говіркового матеріалу, але й історичного, етнографічного і фольклорного, який задіяний в аргументації концепту про окремі гуцульський і покутський діалекти української народної мови.

Уже у вступі вчений наголосив: «Є підстави твердити, що якраз східнокарпатський (гуцульський) і покутський територіальні діалекти мають особливе значення для української діалектології та історії мови в слов'янській групі мов, власне через своєрідне відношення до загальнонародної і літературної мови» [10, с. 3].

Це положення основане на чималих теоретичних і польових напрацюваннях Б. Кобилянського ще в міжвоєнне двадцятиріччя (заявлених в дослідженні «Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття», 1928) і продовжених та розвинутих у радянський час. У виданій 1960 р. версії ця праця вражала багатоаспектністю представлення теми, ґрунтов-

ністю аргументації порушених питань і розлогою бібліографічною інформацією особливо стосовно Покуття як специфічного етнографічного ареалу і мовно-говіркового терену.

Є підстави вважати, що саме предметний науковий рівень цієї праці став головним імпульсом до «легалізації» в підрадянській науці самого терміна «Покуття», збагачення аргументації (зокрема мовно-діалектним матеріалом) правомірності його вживання стосовно реального історико-етнографічного району, і послужив імпульсом для активізації народознавчих студій у цій сфері.

На особливостях традиційного покутського народного вбрання зупиняється етнограф *Катерина Матейко* у монографії «Український народний одяг» (Київ, 1977). Багатство побутових назв, пов'язаних з різними компонентами традиційного одягу, представлене у праці цієї дослідниці «Український народний одяг. Етнографічний словник» (Київ, 1996).

Низка малюнків зразків традиційного вбрання покутян увійшла до альбому відомої української художниці *Олени Кульчицької* «Народний одяг західних областей УРСР» (Київ : В-во АН УРСР, 1959). Ілюстративний матеріал цієї теми доповнюють реконструкції комплексів весільного строю з Городенківського і Коломийського Покуття, у серії листівок «Українське весільне вбрання» (Київ : Мистецтво, 1989), підготовлений київським етнографом *Тамарою Косміною* і художницею *Зоєю Васиною*.

До етнографічної фактології з терену Покуття (причому, почерпнутої не тільки з раніше опублікованих праць, але й з власних польових досліджень і архівних та музейно-фондових джерел) звертаються народознавці *Зоряна Болтарович* у монографії «Народне лікування українців Карпат кінця ХІХ — початку ХХ ст.» (Київ : Наукова думка, 1980) і *Ганна Горинь* у студії «Шкіряні промисли західних областей України (друга половина ХІХ — початок ХХ століття» (Київ : Наукова думка, 1986). *Таїсія Гонтар* використовує відомості з Покуття для порівняльних зіставлень у дослідженні «Народне харчування українців Карпат» (Київ : Наукова думка, 1979).

На основі аналізу обширного матеріалу з Покуття регіональна етнографічна специфіка цього краю зазначена в працях про українську народну вишив-

ку, тканину (побутову і художню), зокрема в монографічних дослідженнях *Раїси Захарчук-Чугай* «Вишивка західних областей України» (Київ, 1988) та *Олени Никорак* «Сучасні художні тканини Українських Карпат» (Київ, 1988). В обох працях простежується тяглість і модифікації покутської традиції у вишивці і домашньому ткацтві в новітню добу.

У дослідженнях етнографа і мистецтвознавця *Любові Сухої*, зокрема в її монографії «Художні металеві вироби українців Східних Карпат другої половини ХІХ—ХХ ст.» (Київ, 1959) на основі музейних колекцій і польових вивчень авторки вперше розглянуто відповідний матеріал з Покуття, наведені відомості про традиційні осередки металерського народного промислу в цьому краї. Пам'ятки художньої обробки металу на Покутті введені і в широкий контекст студій мистецтвознавця *Павла Жолтовського* над традиційними металерськими промислами в Україні, особливо в його книзі «Художнє лиття на Україні ХІV—ХVІІІ ст.» (Київ, 1973). Мистецтвознавець *Антін Будзан* звернув увагу на внесок Покуття у досвід традиційної народної різьби по дереву. Узагальнений дослідницький погляд на це питання представлений у його монографії «Різьба по дереву в західних областях України» (Київ, 1960).

У дослідницьких напрацюваннях мистецтвознавця *Юрія Лащука*, присвячених кераміці українців Карпат, знайшли висвітлення й осередки цього виду традиційного народного промислу з Покуття. На основі аналізу збережених у музеях археологічних знахідок дослідник ствердив глибину історичної вкоріненості тут цієї традиції, показав її різночасові нашарування до новочасності включно. Керамічні осередки здавна діяли, за дослідями Ю. Лащука, в Коломиї, Снятині, Тисьмениці, Городенці. Результатом багатолітнього вивчення вченим керамічного промислу на Покутті стала спеціальна монографія, яка з'явилася вже в час української незалежності [13]. Важливим здобутком цієї праці є порівняльний аспект дослідження й обширний список імен майстрів, встановлений за архівними джерелами й відомостями пізнішого часу, в тому числі також польових дослідів автора. Слід зазначити, що в непоодиноких випадках Ю. Лащук без належної аргументації зараховує до покутської кераміки матеріал з-поза етнографічних меж цього ареалу (з Косова, сіл Пистень, Москалівка).

Зацікавлення Покуттям активізувала певною мірою в українській етнографії стаття під цією назвою уродженця цього краю івано-франківського науковця *Михайла Паньківа*, надрукована в 1987 р. у львівському журналі «Жовтень» [15]. Вона постулювала правомірність відновлення в науковому вжитку цієї затіненої в радянський час назви і означення нею певного терену з прикметною етнографічною специфікою. Автор пригадав відповідні факти наукової літератури стосовно Покуття, запропонував на основі досвіду попередників та даних власних польових досліджень свою версію окреслення меж цього етнографічного району.

Кандидатська дисертація М. Паньківа «Сім'я і сімейний побут на Покутті (друга половина ХІХ — 80-ті роки ХХ ст.)» (1989) висвітлює структуру і побут традиційної селянської покутської сім'ї, подає відомості про звичаї, обряди та новочасні зміни в сімейній сфері, особливо під впливом радянської дійсності. Написана на великому архівному, статистичному і зібраному автором польовому матеріалі, ця праця значною мірою заповнила існуючу прогалину в етнографічному представленні цієї проблеми, вказала на чимало специфічних місцевих її реалій. За змістом праці опублікована низка статей автора у наукових виданнях.

До того ж часу належить і розвідка молодого дослідниці *Богдани Урбанович* «Традиційні вірування і звичаї, пов'язані з будівництвом житла на Покутті» («Народна творчість та етнографія». — 1987. — № 2. — С. 52—54).

Отже, в підрадянській українській науці, особливо зусиллями львівських та івано-франківських науковців, додано чимало продуктивного щодо етнографічного вивчення Покуття, його традиційно-побутової культури і, зокрема, народного мистецтва.

Стосовно другої половини ХХ-го ст. тут слід мати на увазі й відповідно враховувати також певний внесок у цю сферу пізнання українських діаспорних авторів. Маємо на увазі особливо їхні видання колективних історико-краєзнавчих і мемуарних збірників та індивідуальних нарисів і монографій, присвячених різним місцевостям Покуття: «Тисьмениця» (Нью-Йорк, 1958), «Городенщина» (Нью-Йорк, 1978), «Коломия і Коломийщина» (Філадельфія, 1988), «Краса Снятинщини» М. Бажанського (Детройт, 1982), і видання в Детройті (США) часопису «Снятин» тощо.

Навіяні тугою за рідним краєм, спомином про малу Батьківщину, ці публікації заповнені здебільшого оповідями, спогадами про села, містечка і міста різних місцевостей Покуття, його історію, природне довілля, заслужених людей, які в різний час проживали, трудилися в них, місцевих учасників визвольних змагань за незалежність України... Нерідко в текстах описових наративів і меморатів вкраплені відомості етнографічного характеру — про місцеві звичаї, обряди, народний одяг, вишивку, уснословесну традицію. Трапляються і окремі нариси народознавчого змісту. Наприклад, стаття Дениса Гавка «З народної творчості Городенщини» у книзі про цей край [6, с. 113—121] подає відомості про місцеві пісні, різдвяні, великодні та весільні звичаї. Заслужують на увагу, зокрема, фіксації автора про новочасні зміни в традиційній культурі, пісенні новотвори.

У цих виданнях можна почерпнути конкретні відомості про місцеві пам'ятки дерев'яного церковного будівництва, типові житлові й господарські споруди кінця ХІХ — перших десятиліть ХХ століття. Особливо багатий і цінний матеріал містять вони для характеристики українського громадського і суспільно-культурного життя в покутських селах та містечках зазначеного періоду.

Конкретикою інформації, в тому числі й етнографічної, відзначається праця Михайла Бажанського «Краса Снятинщини». Вона скомпонована у форматі гаслової енциклопедії про населені пункти, природно-географічні та історико-культурні об'єкти цієї частини Покуття. Головними у цій енциклопедії є топонімічні й гідронімічні гасла, в рамках розкриття яких автор звертається іноді й до місцевого етнографічного та фольклорного матеріалу.

Таким чином, підсумовуючи післякольбергівський доробок в етнографічному вивченні Покуття впродовж майже цілого двадцятого століття, можна констатувати певну продуктивну тяглість праці на цій ділянці. Навіть в умовах скромного силами і затиснутого ідеологічними лещатами українського підрадянського народознавства, завдяки особливо зусиллям львівських та івано-франківських науковців фіксується помітний внесок в етнографічне пізнання цього краю, зокрема традиційної специфіки його народних промыслів, ремесел і прикладного та декоративного мистецтва. Значною мірою поповнилися експонатами з Покуття (предметами побуту і

народно-декоративного мистецтва) колекції Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини і Покуття та Івано-Франківського краєзнавчого музею. Виникла й набула поширення музейно-збирацька робота й на місцях, зокрема в Городенці і Снятині.

Помітну роль в активізації історико-краєзнавчого і народознавчого руху на місцях відіграла розгорнута на державному рівні в 60—70-х рр. минулого століття робота щодо підготовки багатотомної (за областями) «Історії міст і сіл України». У даному разі в рамках написання тому про Івано-Франківську область автори звернулися і до вивчення відповідного історичного та першоджерельного архівного матеріалу стосовно сіл і міст етнографічного Покуття.

Хоча згідно з офіційними настановами в самому тексті статей і довідок про населені пункти народознавча тема не передбачалася (головна увага приділялася політико-соціальним питанням й апологетиці «докорінних», «благодатних» змін життя народу за роки радянської влади), все ж ця тема подекуди озвучувалася цікавими місцевими відомостями і заувагами. А, головне, будила й оживляла інтерес до неї місцевих краєзнавців.

V

У парадигмі народознавчих напрацювань в умовах державної незалежності України простежується помітна активізація наукових зацікавлень до вивчення окремих місцевостей та етнографічних районів. У цьому контексті значно вияскравилася і покутська тема.

Вже на самому початку 1990-х рр. у новоствореному тоді (на базі Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Рильського НАН України) Інституті народознавства НАН України розпочалася робота над підготовкою історико-етнографічної монографії «Покуття». Було розпрацьовано докладний план-проспект, намічено виконавців, здійснено перші експедиційні виїзди в терен.

Ця праця позиціонувалася як продовження задіяного ще в радянський час проекту створення серії комплексних народознавчих монографій, присвячених історико-етнографічним районам України — типу підготовлених нашою установою видань: «Бойківщина» (Київ, 1983), «Гуцульщина» (Київ, 1987) і разом з білоруськими колегами — двох книжок про Полісся («Общественный, семейный быт и ду-

ховная культура населения Полесья» — Мінськ, 1987; «Полесье. Матеріальна культура» — Київ, 1988). Розуміється, продовження в удосконаленому форматі в нових умовах, увільненому від на-в'язаного тоталітарним режимом ідеологічно-пропагандистського антуражу.

Різними причинами робота над монографією була тоді призупинена і, як виявилось, на тривалий час — аж дотепер. Але дослідження різних аспектів і питань етнографії Покуття продовжувалися.

На цей край поширює свій погляд дослідник населення українських Карпат львівський етнограф *Юрій Гошко*. У його монографії «Промисли й торгівля в Українських Карпатах (XV—XIX ст.)» (Київ : Наукова думка, 1991) наводяться відомості на основі архівних джерел про давні солеварні промисли в різних місцевостях Покуття, зайнятість його населення в деревообробництві, домашньому ткацтві, відгодівлі і торгівлі худобою. Ця інформація відкриває перспективу для повнішого і докладнішого представлення традиційної структури господарських занять покутян.

Про особливості народної хліборобської культури Прикарпаття (в тому числі й Покуття) мовиться у монографічному дослідженні *Степана Павлюка* «Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект». — Київ : Наукова думка, 1991.

Плідно продовжує етнографічну дослідницьку роботу на терені Покуття *М. Паньків*. Розпорошені в попередніх публікаціях різних авторів спорадичні відомості про традиційне харчування покутян він доповнив спеціальною невеликою за обсягом працею, виданою окремою брошурою: «Народна їжа на Покутті» (Івано-Франківськ, 1991). Окрім багатой інформації стосовно цієї теми, почерпнутої від матері — корінної покутянки з с. Вербівці (Городенківського району), автор провів польові дослідження і в інших місцевостях Покуття, опитування за спеціальною анкетною, опрацювання архівних і статистичних джерел з метою з'ясування асортименту сільськогосподарських культур і продуктів, які вирощували і виготовляли самі покутяни і які служили основою їхньої традиційної їжі. Вийшла змістовна і цінна для етнографії студійка з охопленням набору типових буденних, святкових і обрядових страв, печива, напків, відомостей про рецепти і способи їх приготування, місцеві назви, етикет споживання тощо.

Інформацію до цієї теми, особливо про обрядове печиво на Великдень, доповнює нарис *М. Паньківа* «Прикарпатська паска» (Галич, 1994), в якому подано традиційні рецепти й описи звичаїв, пов'язаних з випіканням великодніх пасок у 12 селах Івано-Франківщини, в тому числі і в трьох з Покуття (зі Снятинщини, Торговиці і Вербівців — Городенківщини).

Посутні емпіричні відомості містять видана репринтним способом брошурка цього автора «Народні ігри Покуття» (Івано-Франківськ, 1990) і альбом «Садиба на Покутті (кінець XIX — початок XX ст.)» (Івано-Франківськ, 1994). Друга — у співавторстві з художником *Ігорем Деркачем*, який додав до тексту етнографічного опису традиційної покутської селянської садиби (*М. Паньківа*) серію графічних малюнків типового селянського обійстя початку XX ст., його споруд: хати, господарських будівель, брам, різних видів огорожі, інтер'єру, житлового приміщення, криниці тощо.

М. Паньківу належить докладний опис покутського весілля в рідному селі («Весілля в селі Вербівцях на Городенківщині». — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000). Автор подав відомості про давнє традиційне весілля, його звичаї, обряди, церемонії, обрядові чини, страви, етикет. Приурочені до весільного дійства обрядові пісні в кінцевому додатку наводяться з нотними записами мелодій. Попри значну кількість записів і описів покутського весілля матеріал *М. Паньківа* є предметним причинком до розпрацювання цієї теми.

На основі записів народних пісень у цьому ж селі, здійснених краєзнавцем *Миколою Андрусюком* і *М. Паньківим*, постала збірка «Пісні з Покуття», що вийшла у 2001 році [16].

Помітною є активізація дослідницької уваги сучасних етнографів до іноетнічних й різностанових (окрім селян) груп населення колишнього Покуття (духовенства, учителів, дрібної шляхти), які в монографії *О. Кольберга* та в публікаціях інших попередніх авторів згадані лише епізодично. Кандидатська дисертація *Ігоря Паньківа* «Польська, німецька та вірменська етнічні меншини в соціокультурних процесах на Покутті (друга половина XIX — 30-ті рр. XX ст.)» (Івано-Франківськ, 2001) та низка опублікованих за цією темою статей подають відомості з історії поселення представників названих етносів

в різних місцевостях Покуття, динаміку їх чисельності впродовж досліджуваного періоду, їхній побут, етнокультурні традиції, різні аспекти взаємозв'язків і взаємовпливів з етнокультурою корінного — українського етносу Покуття. Окрім матеріалу, почерпнутого з архівних і літературних джерел, автор значною мірою використав записи проведених ним спеціальних польових досліджень стосовно цієї теми.

У дослідженні Любові Сливки «Етносоціальний розвиток дрібної шляхти в Галичині (1772—1914 рр.)» (Івано-Франківськ, 2007) охоплено і матеріали з Покуття про цей специфічний соціальний прошарок українського населення — зубожілу дрібну шляхту, що ідентифікувала себе чимось іншим від звичайних селян і зберігала певні особливості побуту та традиційної культури. Стосовно цього етнокультурного аспекту теми дослідниця ввела зібрані нею на Покутті цікаві польові відомості.

У роки державної незалежності України простежується істотне нарощення і якісне поглиблення дослідження народного вбрання, ткацтва і декоративно-прикладного мистецтва Покуття. Матеріал з цього історико-етнографічного ареалу все більше задіюється у працях, присвячених висвітленню цих ділянок традиційно-побутової культури як у всеукраїнському обсязі, так і в менших етнопросторових вимірах (західноукраїнському, карпатському, прикарпатському). Приміром тут може служити монографія про українське народне вбрання *Майї Білан і Галини Стельмащук* (Український стрій. — Львів: Фенікс, 2000), в якій окремий підрозділ присвячений характеристиці традиційного вбрання покутян (с. 271—280). Предметом дослідницького аналізу авторів є місцеві особливості форм, крою і декору різних компонентів чоловічого, жіночого і дитячого вбрання населення Покуття та його спільні риси з типовими зразками традиційного народного одягу інших регіонів України. Виклад доповнюють і документують давні світліни і малюнки зразків крою та декорування.

Виняткова «пишнота» і багатство прикрас народних головних уборів покутянок представлені в монографії Г. Стельмащук «Традиційні головні убори українців» (Київ: Наукова думка, 1993). Покутська складова цієї теми експонується фактично в усіх розділах дослідницького нарративу й ілюстративного матеріалу цієї праці, особливо в характеристиці

місця і ролі головних уборів у традиційних звичаях і обрядах. Авторка задіяла в цій праці і матеріали власних польових досліджень на Покутті.

Окремим розділом представлений покутський народний одяг в двотомному виданні альбомно-інформаційного характеру *Оксани Косміної* «Традиційне вбрання українців» (Київ: Балто-друк, 2011. — Т. II. — С. 80—87). Щоправда, порівняно зі сказаним на цю тему попередньо, новим привнесением тут є хіба що низка світлин зразків святкового вбрання покутян за музейними колекціями.

Музейні і зібрані на Покутті польові матеріали зайняли посутнє місце у фундаментальній праці О. Никорак «Українська народна тканина ХІХ—ХХ ст. Типологія, локалізація, художні особливості. Ч. I. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України)» (Львів: Інститут народознавства НАН України, 2004). Ці матеріали предметно ув'язані у з'ясування історії ткацтва в Україні та в класифікації ткацьких народних виробів за функціональним призначенням. В окремих підрозділах мовиться про покутські покривала, наволочки, скатертини, рушники. Відомості з Покуття істотно збагачують зміст і аргументацію розділу про задіяність традиційних тканин у народних звичаях і обрядах, у знаковій функційності ритуальної символіки й оберегів.

Помітно зрушилося останнім часом вивчення народної сакральної архітектури на Покутті. Ця ділянка традиційної етнокультури майже цілковито залишалася поза увагою давніших дослідників цього краю. Лише спорадично доторкнулися до деяких пам'яток цього краю і пізніші автори відомих праць про українську народну архітектуру, зокрема й Галичини: *Олександр Лушпинський* («Дерев'яні церкви Галичини ХVІ—ХVІІІ ст.» — Львів, 1920), *Володимир Січинський* («Дерев'яні церкви і дзвіниці Галицької України ХVІ—ХІХ ст.» — Львів, 1925), *Данило Щербаківський* («Буковинські і галицькі дерев'яні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці». — Київ; Прага, 1926), *Михайло Драган* («Дерев'яні церкви. Генеза і розвій форми: в 2-х ч.» — Львів, 1937), *Петро Юрченко* («Дерев'яна архітектура України» — Київ, 1970) та ін.

І щойно тепер цією темою впритул зайнявся львівський вчений *Ярослав Тарас*. На основі вивчення писемних джерел, археологічних даних, власних польових досліджень він ствердив давність традиції са-

крального будівництва на Покутті, її тяглість ще від княжих часів, наявність витворених тут своєрідних архітектурних типів і форм та різних часових фаз побутування і розвитку. Видається достатньо аргументованою дослідницька теза, що Покуття було давнім осередком культивування хрещатих дерев'яних церков, звідки цей тип розповсюдився і на інші терени України, зокрема на Гуцульщину.

Матеріали й аналітичні дослідницькі дані стосовно дерев'яної церковної архітектури Покуття ввів Я. Тарас у широкий порівняльно-типологічний контекст своїх студій, особливо у фундаментальний ілюстрований словник-довідник «Українська сакральна дерев'яна архітектура» (Львів, 2006) і об'ємну монографію «Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат» (Львів, 2007). Він запропонував і першу спробу системного узагальнюючого погляду на цей предмет: стаття «Сакральна архітектура Покуття» (Народознавчі зошити. — Львів, 2003. — Зош. 3—4. — С. 475—499).

Покутський матеріал залучений і до праці канадського науковця *Андрія Нагачевського* про адаптації українських народних танців у середовищах українських іммігрантів у Канаді (Див.: *Нагачевський А. Побутові танці канадських українців.* — Київ: Родовід, 2001). Причём відомості про покутські архетипи деяких таких адаптацій дослідник почерпнув не тільки з праць попередників (О. Кольберга, Р. Гарасимчука), а й з досвіду власної польової роботи на Покутті (А. Нагачевський був, зокрема, учасником покутської наукової експедиції Інституту народознавства НАН України в 1992 р.).

Слід зазначити, що дослідження останніх десятиліть різних аспектів традиційно-побутової культури Покуття принесли помітне нарощення фактологічних даних та поглиблення інтерпретаційних осмислень стосовно давніх (часто реліктових) звичаїв, уявлень, повір'їв та пов'язаних з ними практик. Відомостями такого характеру насичена, зокрема, книжка чернівецького науковця *Ігоря Чеховського* «Демонологічні вірування і народний календар українців карпатського регіону» (Чернівці: Зелена Буковина, 2001), в якій відповідний матеріал з Покуття (зібраний значною мірою самим автором) розглядається в широкому порівняльному контексті аналогів українських Карпат та Прикарпаття з типологічним засягом і до Балканського регіону. У та-

кому розширеному етнопросторовому плані дослідження відомостей з Покуття про демонологічні уявлення, їх задіяність у віруваннях і практиках, пов'язаних з традиційними календарними звичаями і обрядами, вияскравлюються багатьма реліктовими елементами.

Заслужує уваги змістовна стаття *Романи Кобальчинської* «Обрядові страви на Закарпатті і Покутті» (Українська родина. Родинний і громадський побут. — Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 2000. — С. 337—353), в якій наводиться перелік, подаються рецепти і описуються способи приготування традиційних («старосвітських»), постових («пісних», «босих», «голих») і святвечірніх (напередодні Різдва) страв покутян. Цей матеріал зафіксований від досвідчених господинь — корінних покутянок, належно паспортизований і збагачений відомостями про місцеві назви страв, пов'язані з ними звичаї, етикет подачі і споживання та супровідні уснословесні формули — примовки, припрошування, принуки.

Покуття як благодатний край укоріненого в давнину традиційного бджолярства послужило вдячним матеріалом для дослідження етнографа *Уляни Мовної* «Звичаї та обряди українських пасічників Карпат і Прикарпаття (друга половина ХІХ — початок ХХ століття)» (Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006). Цей матеріал істотно збагачує відомості про семіотику не тільки бджолярських вірувань, звичаїв і обрядів, але й про місце та ритуальну значущість меду і бджолиного воску в широкому комплексі народної календарної і рідинної обрядовості та звичаєвості, способах і засобах самолікування.

Посутні відомості про традиційні звичаї, обряди і вірування та пов'язані з ними уснословесні твори містять записи і дослідження коломийського краєзнавця й артиста-виконавця фольклорних текстів *Миколи Савчука*. Його записи й етнографічно-фольклористичні нариси, основані здебільшого на матеріалі з рідного села Великого Ключева (Коломийського району) та інших суміжних сіл правобережного Надпруття, є цінним причинком особливо для студій над етнокультурою покутсько-гуцульського пограниччя. У цьому контексті не може залишитися поза дослідницькою увагою, зокрема, цикл його нарисів: «Від Пилипівки до говіння» (Коломия, 2003), «Від говіння до Зеленої неділі» (Коломия,

2007), «Від Зеленої неділі до Пилипівки» (Коломия, 2012), які охоплюють описи народнокалендарних звичаїв і обрядів з приуроченими до них фольклорними текстами цілого річного комплексу: зимового, весняного й літньо-осіннього. Нарисово-популярний характер викладу не зменшує науково-фактологічної вартості цієї публікації.

Дослідникові-фольклористові можуть бути корисними й публікації М. Савчука про коломийки та оприлюднені ним компакт-диски «Співанки й колядки з Ключева Великого» і «Мишинські музики і співаки» (Івано-Франківськ, 2013).

Активізація процесу етнографічного вивчення Покуття простежується і по лінії практикування в останній час дисертаційних праць, магістерських, дипломних і курсових робіт, присвячених дослідженню тих чи тих ділянок традиційно-побутової культури цього краю. До них належать і кандидатські дисертації Дмитра Жмундуляка «Народна пісенність Покуття: особливості сучасного функціонування» (Автореферат : Київ, 2002) та Христини Нагорняк «Художньо-конструктивні особливості народного вбрання на Покутті кінця ХІХ — початку ХХ століття (історія, типологія, художня система строю)» (Автореферат : Івано-Франківськ, 2012).

У роки незалежності України нового якісного виразу набуло згадуване пошвавлення на місцях історико-краєзнавчої роботи, пов'язане з підготовкою і виданням «Історії міст і сіл УРСР». Тепер цей імпульс реалізується в окремих авторських монографіях, присвячених історії міст і сіл. Цей рух набув поширення в усій Україні і особливо на її західних теренах. Зокрема, він вельми прикметний для Покуття. Можливо, головню тому, що цю справу підтримують і заохочують місцеві видавництва в Коломійі і Снятині. Наприклад, снятинське видавництво «Прут Принт» прийняло проект з девізом: «Кожному місту і селу — написану історію».

Результатом праці в цьому напрямку є те, що вже на сьогодні майже половина населених пунктів Снятинщини має свої книжкові історії, а деякі села навіть — по 2—3 книжки. Села покутської Коломийщини мають 25 книжок, Городенківщини — 15, Тлумаччини — 10⁵. Стосовно Покуття склалася вже поважна бібліотека таких видань. Здається, тут цей

край є лідером порівняно з іншими етнографічними районами України. І хоча в змісті цих видань домінує описовий історико-краєзнавчий аспект, все ж у них нерідко натрапляємо і на інформацію народознавчого характеру, фольклорні матеріали, які заслуговують на увагу дослідника-етнографа. Вони цінні головню тим, що фіксують певну локальну і часову конкретику етнографічних реалій. Наприклад, видана в райдрукарні містечка Тлумач брошура «Ой весна, весна, святим днем красна» (1991) містить опис великодніх звичаїв у покутських селах Ісаків і Грушка (Тлумачького району) та записи тут низки гаївок з описом їх ігрового супроводу. В кінці додані нотні фіксації зразків місцевих гаївкових мелодій. Заслуговує уваги і згадка про звичай квітчання корів вінками в свято Юрія.

Нещодавно видана об'ємна багато ілюстрована монографія «Покуття. Історико-етнографічний нарис» (Львів : Манускрипт, 2010. — 456 с.), підготовлена науковцями Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка в Івано-Франківську. Це праця популярного характеру, складається з чотирьох частин: «Пам'ятки природи», «Історичні пам'ятки», «Етнографічна мозаїка», «Покуття туристичне». Найбільша за обсягом — історична частина. Щодо етнографічної, то вона дає стислу характеристику різних предметних складових традиційно-побутової, матеріальної і духовної культури цього краю, скомпоновану на основі даних попередніх досліджень. Сказане про етнографічну специфіку Покуття має нарисовий характер і як з фактологічного, так і з інтерпретаційного погляду небагато вносить посутнього до змісту предмета, хіба що зауваги стосовно новочасних змін і трансформацій у різних ділянках побуту, виробничо-господарської діяльності, сімейного і громадського життя та духовної культури покутян.

Чи не найбільшу етнографічно-пізнавальну вартість представляє це видання своїм ілюстративним матеріалом, що вже сам по собі інспірує поглиблену дослідницьку увагу до традиційної культури, особливо народного мистецтва Покуття, кращого бачення й осмислення цього етнографічного району в контексті загальноукраїнської етнокультури.

Слід зазначити, що стосовно цього останнього етнографічне вивчення Покуття за роки незалежності України зробило значний поступ. Тепер уже жод-

⁵ Подаємо ці відомості за оглядом у статті [11].

на із поважніших праць, присвячених цьому етнографічному району, не обходиться без більш чи менш докладних зауваг щодо стосунку досліджуваних етнокультурних явищ до однотипних реалій з інших місцевостей України. Помітним є і нарощення питомої ваги покутської фактологічної складової в народознавчих студіях з ширшими територіально-українськими предметними вимірами.

Істотно збільшився потенціал дослідницьких сил, в предметні зацікавлення яких входить етнографія Покуття. Тепер поряд із Львівськими народознавцями на цьому полі владно заявила себе група івано-франківських науковців, а також чимала когорта любителів істориків-краєзнавців і народознавців на місцях, які значною мірою примножують особливо фактологічну базу для подальшого пізнання Покуття.

Цьому значною мірою сприяють поповнення музейних колекцій етнографічних матеріалів з Покуття. Причому, дослідницької уваги заслуговують покутські експонати не тільки названих музеїв у Львові, Івано-Франківську і Коломиї, а й менших місцевих музеїв, зокрема, в Городенці і Снятині.

Стимулятором уваги до традиційно-побутової культури Покуття є і місцеві фестивалі. Так, останнім часом відбулися фестивалі «Покутські джерела» у Снятині 2008 р. і в Городенці — в 2009 році.

* * *

Підсумовуючи сказане про процес і доробок дослідження етнографії Покуття, зазначимо, що ця давня географічно-історична назва південно-східної частини Українських Карпат і Підкарпаття на основі народознавчого вивчення, починаючи з першої половини ХІХ ст., набула осмислення в науці і як номінація одного з етнографічних районів України. Дослідження традиційних етнокультурних реалій цього краю, його народної мови — покутського говору — дали підставу аргументовано з'ясувати етнографічні межі Покуття, звільнивши їх від надто широкого, позначеного довільностями трактування. На сьогодні дефініція терену і предметних координат етнографічного Покуття вже має достатню наукову мотивацію.

В історіографії етнографічного вивчення Покуття важливою віхою є чотиритомна (властиво, п'ятитомна) монографія О. Кольберга, видана у 80-х рр. ХІХ ст. і доповнена в наш час зібраними ним матеріалами. Значний якісний поступ зробило

етнографічне покуттєзнавство і після цієї праці. Передусім, у згущенні географії обстеження місцевостей і населених пунктів цього краю та примноженні дослідницьких напрацювань з різних предметних ділянок його традиційної етнокультури. Особливо істотний фактологічний та інтерпретаційний доробок у висвітленні різних аспектів традиційної господарської діяльності покутян, ремесел, промислів, специфічних локальних прикмет сакрального, житлового й господарського будівництва, місцевих особливостей народного вбрання, харчування, звичаїв, обрядів, знань, вірування, усної словесності.

Для повноти етнографічного образу Покуття винятково значущими є напрацювання, особливо в новітню добу, в сфері дослідження традиційного народного мистецтва цього краю. Сукупність зібраного матеріалу, музейні колекції і дослідницькі студії фактично відкривають його як один з яскраво виражених ареалів у загальній мозаїці творення і побутування українського народного ужитково-декоративного мистецтва, особливо у вишивці, художньому ткацтві, килимарстві, оздобленні одягу, різьбі по дереву, кераміці тощо.

Помітно еволюціонує народознавче вивчення Покуття і з погляду розвитку та поглиблення його науково-методологічних засад. Описово-емпіричне констатування збагачується порівняльно-типологічним осмисленням досліджування фактів і явищ у контексті з етнокультурними аналогами з інших етнографічних регіонів України та інших народів. Все більше виявляється як загальноукраїнське спільне, так і регіонально специфічне в традиційній народній культурі покутян. Хоч, слід зазначити, цей важливий науково-пізнавальний та ідеологічний аспект дослідження — діалектика спільного загальнонародного і місцевого особливого — розпрацьовано стосовно Покуття, як і, до речі, інших етнографічних районів України, ще дуже недостатньо.

Так само недостатньо простежено динаміку часових змін і трансформацій в етнографічному просторі Покуття. Особливо йдеться про кардинальні зміни, внесені в цю сферу двадцятим століттям — війнами, українським національно-визвольними змаганнями, сповненою насильства репресивною радянською дійсністю, новочасними глобалізаційними процесами. Вони екзистенційно, нівеляційно, у всякому разі дуже істотно позначилися на всій системі

традиційної етнокультури. Але поки що сказано про це, в тому й стосовно Покуття, загально, без потрібного предметного охоплення цієї проблематики, поглибленої аналітики й наукового осмислення.

Все ж сукупність наявних напрацювань з додатком продовження потрібних студій і польових обстежень дають реальну можливість для створення повноцінної новочасної історико-етнографічної монографії про Покуття — репрезентативного наукового відтворення образу його етнокультурного минулого і теперішнього.

1. Вінок русинам на обжинки. — Відень, 1847. — Ч. 2.
2. Галицькі приповідки і загадки, зібрані Григорієм Ількевичем. — Львів : Наукова бібліотека Львівського національного університету, 2003. — 124 с. + І—Х. — (Репринтне перевидання).
3. Головацький Я. Путешествие по Прикарпатской Руси и в Венгрии / Я. Головацкий // Литературный сборник. — Львов, 1886. — Вып. I. — С. 89—100.
4. Головацький Я.Ф. Об исследовании памятников русской старины, сохранившихся в Галичине и Буковине / Я.Ф. Головацкий // Труды I археологического съезда в Москве 1869 г. — М., 1871. — Т. 1. — С. 219—242.
5. Головацький Я. Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі / Я. Головацький // Жовтень. — 1976. — № 6. — С. 49—94.
6. Городенщина. Історико-мемуарний збірник / зредагував Михайло Марунчак. — Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег : НТШ, 1978.
7. Зарембский А. История и техника тканья украинских килимов / А. Зарембский // Материалы по этнографии. — Ленинград : Этнографический отдел Государственного русского музея, 1926. — Т. III. — Вып. 1. — С. 3—19.
8. Збир І. Оскар Кольберг і його Покуття / І. Збир. — Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2014. — 270 с.
9. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці» / Роман Кирчів. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2011. — (2-е вид.).
10. Кобилянський Б.В. Діалект і літературна мова / Б.В. Кобилянський. — Київ : Радянська школа, 1960.
11. Королько А. Покуття: історико-краєзнавчі дослідження (90-ті роки ХХ — початок ХХІ ст.) / А. Королько // Україна. Культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 21. Scripta manent. Ювілейний збірник на пошану Богдана Якимовича. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2012. — С. 436—448.
12. Крижановский Б. Орнамент украинских и румынских килимов / Б. Крижановский // Материалы по этнографии. — Ленинград : Этнографический отдел Государственного русского музея, 1926. — Т. III. — Вып. 1. — С. 19—44.
13. Лащук Ю. Покутська кераміка / Ю. Лащук. — Опішне : Українське народознавство, 1998. — 142 с.
14. Народні пісні в записях Григорія Ількевича / вступ. стаття Р.Ф. Кирчіва, упорядк. і прим. Г.В. Дем'яна, Р.Ф. Кирчіва. — Львів : Каменяр, 2003. — 142 с.
15. Паньків М. Покуття / М. Паньків // Жовтень. — 1987. — № 2. — С. 100—106.
16. Пісні з Покуття. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. — 279 с.
17. Правда. — 1891. — Вип. VII. — С. 37—39 ; Вип. VIII. — С. 93—100 ; Вип. IX. — С. 103—199 ; 1892. — Вип. V. — С. 292—303 ; Вип. VI. — С. 358—366 ; Вип. VII. — С. 22—28 ; Вип. VIII. — С. 216—222 ; Вип. IX. — С. 138—164 ; Вип. X. — С. 207—212 ; Вип. XI. — С. 268—279 ; Вип. XII. — С. 37—342 ; 1893. — Вип. VI. — С. 7—39 ; Вип. XVII. — С. 37—39.
18. Сидорович С.Й. Художня тканина західних областей УРСР / С.Й. Сидорович. — Київ : Наукова думка, 1979. — 156 с.
19. Студинський К. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49 / К. Студинський. — Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 1909.
20. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / І. Франко. — Київ, 1980. — Т. 27 ; Київ, 1985. — Т. 46.
21. Bielowski A. Pokucie / A. Bielowski // Czas. Dodatek miesięczny. — Kraków, 1857. — Т. VI. — S. 653—736.
22. Dalibor J. Wahylevič. Huculové, obyvatelé východního pohorja karpatskeho / J. Dalibor // Časopis českého Museum. — Praha, 1838. — Sv. 4. — S. 475—498 ; 1839. — Sv. 1. — S. 45—68.
23. Długosz J. Dziejów Polskich ksiąg dwanaście / J. Długosz. — Т. I. — Ks. 1.
24. Falkowski J. Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny / J. Falkowski. — Lwów, 1938. — 105 s.
25. Falkowski J. Zachodnie pogranicze Huculszczyzny. Dolinami Prutu, Bystrzycy Nadwórniańskiej, Bystrzycy Solotwińskiej i Łomnicy / J. Falkowski. — Lwów, 1937. — 170 s.
26. [Holovacki J.] Česta po halické a uherské Rusi: Sdelana w listech od J.F.H. ku přitele do L. / J. Holovacki // Časopis českého Museum. — 1841. — Sv. 2. — S. 183—223 ; Sv. 3. — S. 302—317 ; Sv. 4. — S. 423—437 ; 1842. — Sv. 1. — S. 42—62.
27. [Iłkiewi]cz Mirosław. O mitologii ruskiej według podań ludu / [Iłkiewi]cz Mirosław // Sławianin. — Lwów, 1839. — Т. 2. — S. 91—95.
28. K.W. W[ójcicki]. Nad-Prucie. Wyjątek z opisu Pokucia / K.W. W[ójcicki] // Muzeum Domowe. — Warszawa, 1835. — № 45. — S. 358—360.
29. Kolberg O. Dzieła wszystkie. — Т. 81. — Pokucie. Suplement. Do tomów 29—32 / O. Kolberg. — Poznań : Instytut im. Oskara Kolberga, 2008. — 377 s.

30. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny / O. Kolberg. — T. I. — Kraków, 1882. — T. III. — Kraków, 1888.
31. Kwartalnik historyczny. — Lwów, 1889. — T. 3.
32. Mroczo Ks. F. Sniatyńszczyzna. Przyczynek do etnografii krajowej / Mroczo Ks. F. — Cz. 1. — Lwów, 1897. — 84 s.
33. Niezapominajki. — Warszawa, 1839.
34. Piotrowicz S. Znachorka i wróżka Jewdokia Bojczuk. Materiały folklorystyczne ze wsi na Pokuciu / S. Piotrowicz // Lud. — Lwów, 1907. — T. XIII. — Zesz. 2. — S. 118—129; Zesz. 3. — S. 216—232.
35. Pokucie / Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. — Warszawa, 1887. — T. VIII.
36. Pol W. Rzut oka na północne stoki Karpat / W. Pol. — Kraków, 1851.
37. Przewodnik naukowy i literacki. — Lwów, 1897. — № 3—7.
38. Rozprawy Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności. — Kraków, 1876. — T. V. — S. 208—315. — (Окремий відбиток: Kraków, 1876. — 107 s.).
39. Wagilewycz Haliczianin. O mieszkańcach Wschodniej części gór Karpackich / Wagilewycz Haliczianin // Przegląd naukowy. — Warszawa, 1844. — T. 2. — № 15. — S. 161—177; T. 4. — № 28. — S. 16—27; № 29. — S. 48—60; № 30. — S. 73—85.
40. Wajgiel L. O Huculah. Zarys etnograficzny / L. Wajgiel // Pamiętnik Towarzystwa Tatrańskiego. — Kraków, 1887. — T. XI. — S. 49—86. — (Окремий відбиток: Kraków, 1887. — 38 s.).
41. Wajgiel L. Rys miasta Kołomyi / L. Wajgiel. — Kolomyja, 1877.
42. Witanowski M.R. Pamięć o zmarłych / M.R. Witanowski // Wisła. — Warszawa, 1894. — T. VIII. — S. 151. — (Poszukiwania).
43. Wójcicki K.Wł. Piesni ludu Bialochrobatów, Mazurów i Rusi z nad Bugu / K.Wł. Wójcicki. — Warszawa, 1836—1837. — T. 1, 2.
44. Wójcicki K.Wł. Stare gawędy i obrazy / K.Wł. Wójcicki. — Warszawa, 1840. — T. II.
45. Zabobony w niektórych cyrkulach Galicji / Rozmaitości. — 1835. — № 42. — S. 335.
46. Zdziarski S. Pokucie. Uzupełnienie dawniej ogłoszonego dzieła ś. p. Oskara Kolberga. Z rękopisów pozgonnych / S. Zdziarski // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne / wyd. Akademii Umiejętności w Krakowie. — 1904. — T. VII. — S. 174—194. — (Окремий відбиток: Kraków, 1904. — 21 s.).

Roman Kyrchiv

ON HISTORIOGRAPHY OF ETHNOGRAPHIC STUDYING OF POKUTIA

In the article has been exposed the process of research activities as to ethnographic region of Pokutia from the early decades of XIX c. to the present days incl. Collecting of factual data as for traditional cultures of the region, their move in space and time and various methodological approaches to conceptualization and interpretation have been traced; some objective blanks and aspects in need of scientific treatment, ethnical cultural changes, determined with historical circumstances and events of XX c. have been considered.

Keywords: ethnographic region, areal, diachronic changes, ethnical cultural tradition, all-Ukrainian context, local specifics, variability.

Роман Кырчив

ИСТОРИОГРАФИЯ ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ПОКУТЬЯ

Исследуется процесс изучения этнографического района Покутья с первых десятилетий XIX ст. и до сегодняшних дней включительно. Прослеживается накопление фактологических сведений о традиционной культуре этого края, его движение в пространстве и времени, различные методологические подходы к ее осмыслению и интерпретации, выясняются предметные пробелы и аспекты, которые требуют научной проработки, в том числе этнокультурные изменения, обусловленные историческими обстоятельствами и событиями XX века.

Ключевые слова: этнографический район, ареал, диахронные изменения, этнокультурная традиция, всеукраинский контекст, локальная специфика, вариативность.